

Obszary społecznej dyskryminacji pokolenia 50⁺ - na przykładzie badań

Słowa kluczowe: demografia, starzenie się społeczeństw, dyskryminacja ze względu na wiek

1. Wprowadzenie

Zachodzące procesy demograficzne na świecie są przedmiotem zainteresowań i badań zarówno teoretyków jak i praktyków. W rozwoju większości nauk, zwłaszcza społecznych, nie sposób nie uwzględnić zachodzących procesów demograficznych, a także skutków dotyczących wybranych grup społecznych. Dla demografii to właśnie rok 2006 uważany jest za przełomowy, bowiem powojenne pokolenie *baby-boomu* powoli wycofuje się z rynku pracy i staje się odbiorcą świadczeń emerytalnych. W pierwszej kolejności z pewnością odczują to państwa, gdzie wiek emerytalny wynosi 60 lat (należy m.in. do nich Francja), a także te, które mają stosunkowo wysoki współczynnik współzależności międzypokoleniowej.

Zmiany te będą zachodziły z niespotykaną do tej pory intensywnością, co z pewnością będzie miało odbicie w gospodarce oraz w obciążeniach finansów publicznych. Należy się także spodziewać w większości państw, zwłaszcza europejskich, reform nie tylko związanych z finansowaniem emerytur, ale i z pewnością dotyczących podniesienia wieku emerytalnego, czy też zniesienia pewnych przywilejów zachęcających do wcześniejszego przechodzenia na emeryturę. Te konieczne rozwiązania będą zwłaszcza trudne w państwach, gdzie bardzo się utrwalił opiekuńczy model typu *welfare state*, lub tam gdzie jest wysoka stopa bezrobocia, zwłaszcza wśród osób młodych. Należy także zwrócić uwagę na fakt, że ludzie przez lata przyzwyczajeni do przywilejów państwa opiekuńczego niechętnie będą podchodzić do tego typu reform, co może rodzić niepokoje społeczne, a także stać się kartą przetargową partii politycznych ubiegających się o władzę w kolejnych wyborach.

W związku z tym, że w okres poprodukcyjny zaczyna wchodzić pokolenie powojennego *baby boomu* – wśród nich czołowy przedstawiciel, Bill Clinton, rocznik 1946 – należy się spodziewać także rewolucji kulturowej w pewnych obszarach społecznych, a także

nowego podejścia do starości. Wręcz nowego zdefiniowania pojęcia starości, a zwłaszcza przełamania zakorzenionych społecznie stereotypów. Można założyć, że owo powojenne pokolenie już w pewien sposób zdefiniowało na nowo wiek średni, nie tylko dzięki swojej liczebności, ale także dzięki znaczącym przemianom gospodarczym, społecznym i kulturowym. Będąc w tak dobrej kondycji fizycznej, z pewnością będzie pokoleniem najbardziej długowiecznym w dotychczasowej historii. Z jednej strony są to powody do dumy, ale także coraz częściej mówi się o dyskryminacji pokolenia 50⁺ na wielu płaszczyznach życia gospodarczego i społecznego.

2. Być seniorem w XXI wieku

W XXI w. nie jest łatwo być seniorem. Powszechny kult młodości, siły, dążenie – często za wszelką cenę – do narzuconego przez kulturę masową wizerunku bycia nie tylko młodym, ale i pięknym, a najlepiej jeszcze zdrowym i bogatym. W społeczeństwie, gdzie coraz rzadziej spotykamy się z rodziną wielopokoleniową, gdzie trudno nadążyć za zmianami społecznymi, gdzie o starości mówi się rzadko, często nawet niechętnie. Dodatkowo to „wyobcowanie społeczne” osób starszych pogłębiają szybko zachodzące zmiany technologiczne, za którymi nawet niektórym młodym ludziom jest trudno nadążyć. Świat mediów, techniki, technologii cyfrowej coraz bardziej obecny we wszystkich sferach życia człowieka stwarza często bariery dla starszego pokolenia. Sytuacja taka nie zawsze jest skutkiem braku wykształcenia seniorów, ale niezwykłego tempa zmian, które miało i ma miejsce w ciągu ich życia.

Ludzie starsi mogą czuć się wyobcowane nawet, jeśli mieszkają w tym samym miejscu od urodzenia. Pojawiły się nowe sklepy, napisy w obcym języku, wokół są nieznanne urządzenia techniczne, produkty, media oferujące raczej szybki, wygodny, nastawiony

na przyjemności styl życia. Prasa, która poszukuje młodych kreatywnych, dynamicznych.

Tymczasem starość nie jest chorobą, jest naturalną fazą każdego człowieka, dlatego powinno się o niej myśleć nie w kategoriach „oni”, ale raczej „my”. Starość będzie dotyczyć każdego z nas, a problem starzejącej się populacji większości krajów europejskich. Prognozy GUS pokazują, że do 2030 r. co czwarty Polak będzie miał powyżej 65 lat. Jest to najwyższy czas, aby w polityce społecznej rozpocząć konieczne zmiany, które powinny dotyczyć nie tylko stworzenia miejsc pracy dla pokolenia 50+, ale także podjąć działania w celu zaspokojenia ich potrzeb, zdrowotnych, kulturalnych, socjalnych. Zwłaszcza, że problemy socjalne dotyczą i będą dotyczyły znacznie w większym stopniu ludzi starych w Polsce, w porównaniu z większością dobrze rozwiniętych państw UE. Głównie ze względu na niskie emerytury, niektórych grup zawodowych, złe warunki mieszkaniowe, niski poziom bezpieczeństwa socjalnego, problemy zdrowotne, a także styl życia wyniesiony z poprzedniego systemu. Ludziom tym skutecznie oduczanym samodzielności, kreatywności, trudno dziś, w zmienionych warunkach jest się samoorganizować i dbać o własne interesy.

Wydaje się tutaj konieczne współdziałanie pokoleniowe wielu grup społecznych (ludzi młodych, decydentów, lekarzy, prawników, organizacji pozarządowych, mediów), w celu zapobiegania wykluczeniu społecznemu ludzi starszych i uczynienia ze starości tak samo ważnego i pięknego okresu życia jak każdy inny. To zresztą historia pokazuje, że pokolenia przetrwały dzięki mądrości, wiedzy, roztropności, wartościom ludzi starszych. Dlatego pokolenia seniorów nie można wyobcować z pociągu postępu, ale oprzeć się na ich doświadczeniu, a nawet dystansie do wielu nagłych zmian. Należy im także umożliwić – na ile to możliwe – uczestnictwo we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego.

Niewiele pomogą przepisy dotyczące dyskryminacji ze względu na wiek, jeśli nie będzie społecznej akceptacji, a przedtem wiedzy i społecznej chęci traktowania seniorów jako partnerów społecznych, których potrzeby w społeczeństwie są nie tylko słyszalne, ale także realizowane, może nawet bardziej trafnym będzie użycie określenia współrealizowane. Należy, bowiem zauważyć, że znacząca część pokolenia seniorów to osoby o dobrej kondycji nie tylko fizycznej, ale także psychicznej i intelektualnej. Należy zatem zagospodarować ten potencjał, wzorując się w tym

względnie na wdrożonych w życie rozwiązaniach i programach europejskich.

Dane Komisji Europejskiej pokazują, że Polska ma jeden z najniższych wśród krajów europejskich wskaźników zatrudnienia dla osób w wieku 55-64 lata (26,1%). Najwięcej osób w tym wieku jest zatrudnionych w Szwecji (68%), Danii (57,9%), Wielkiej Brytanii (53,5%), Estonii (51,6%) czy też Portugalii (50,9%). Eksperti z międzynarodowej firmy doradczej *IBM Consulting Services* podkreślają, że dla całej Europy - a zwłaszcza dla tych państw gdzie już obecnie zatrudnienie pięćdziesięcio- i sześćdziesięciolatków jest niskie – w najbliższych latach priorytetem powinno być zatrzymanie odpływu na wcześniejsze emerytury tych grup wieku [Niklewicz,2005].

Należy uwzględnić, że ta niekorzystna sytuacja występująca w Polsce jest częściowo wynikiem polityki prowadzonej w Polsce od lat 1990., kiedy to występowało wręcz masowe wysyłanie ludzi na wcześniejsze emerytury. Z jednej strony dotyczyło to restrukturyzacji niektórych gałęzi gospodarki, a z drugiej prawie 40% bezrobocie wśród młodzieży i presja zwalniania dla tej grupy miejsc pracy. Mijający okres pokazał, że była to błędna polityka, bowiem zaowocowała w pierwszej kolejności nadmiernym obciążeniem finansów publicznych w postaci pobierania przez osoby stosunkowo młode (w niektórych wypadkach nawet w wieku 45 lat), świadczeń emerytalnych. Przedsiębiorcy, którzy masowo zwalniali starszych pracowników, przyjmując na ich miejsca „nowych” młodych ludzi dochodzą do wniosku, że taka sytuacja w wielu wypadkach nie jest korzystna dla rozwoju firmy. Zabrakło gdzieś tam w dłuższym horyzoncie czasowym ciągłości pokoleniowej, mentorstwa, przekazywania doświadczenia i praktycznej wiedzy. Organizowane w największych miastach w Polsce konferencje informacyjno-promocyjne „Pięćdziesiąt plus atutem firmy”, pokazują nie tylko przykłady dobrych praktyk w tym zakresie w krajach UE, ale pozwalają także przełamać bariery i stereotypy w stosunku do starszych pracowników oraz uwypuklić atuty i korzyści dla firmy.¹

Polska – jak większość państw europejskich – będzie zmuszona podjąć reformy dotyczące podniesienia wieku emerytalnego, stąd już teraz należy podjąć działania ogólnopolskie promujące aktywność zawodową osób starszych. Powinno się promować nowatorskie rozwiązania w tym zakresie, wdrażane

---

¹ www.50na.Plus.info

w przedsiębiorstwach, ukazywać korzyści a przede wszystkim przygotować społeczeństwo do koniecznych zmian związanych z wydłużaniem aktywności zawodowej pokolenia powyżej 50. roku życia. Z jednej strony powinna to być aktywna polityka państwa w celu zatrzymania odpływu starszych pracowników na emeryturę, a z drugiej strony działania aktywizujące seniorów, którzy już przeszli na emeryturę. Utrzymanie tej grupy społecznej w jak najdłuższej aktywności społecznej, a co się z tym wiąże sprawności intelektualnej, psychicznej i fizycznej.

We współczesnej kulturze młodości, zdrowia, kultu ciała – na co złożyły się także czynniki demograficzne – starość zaczyna być traktowana jak ułomność społeczna, niepełnosprawność, co może być przyczyną tego iż ludzie w wiek podeszły zaczynają traktować jako przegraną czy też nawet klęskę [*Raport o...*, 1999]. Autorzy *Raportu o Rozwoju Społecznym* podkreślają także fakt, że „coraz bardziej skomplikowane zasady organizacji życia zbiorowego powodują, że starość jest powrotem do analfabetyzmu, tym razem funkcjonalnego. Obsługa komputera, żeglowanie po internecie, orientacja na nowoczesnym lotnisku międzynarodowym, korzystanie z bankomatu to naturalne środowisko ludzi młodych lub przynajmniej aktywnych zawodowo i zarazem – to świat coraz bardziej obcy dla pokolenia wychowanego na maszynach do pisania, telefonach na korbkę, i zakupach podstawowych produktów żywnościowych *po znajomości*” Należy zatem zadać kluczowe pytanie: Czy tak być musi? Czy tak być powinno?

Liczne programy, inicjatywy, kierowane i realizowane w środowiskach seniorów (Uniwersytety III wieku, inicjatywy w środowiskach lokalnych, także wiejskich,) pokazują, że środowisko ludzi starszych wcale nie musi być wyizolowane z pociągu postępu. Wyzwania nowoczesności (internet, obsługa nowoczesnych urządzeń, korzystanie z nowych technologii), nie muszą być barierą, bowiem większość seniorów potrafi ją pokonać i włączyć się tym samym w nurt postępu. Mieć godną oraz pogodną starość, a co najważniejsze nie być na marginesie, lecz być częścią, ogniwem społeczeństwa.

Jeśli chcemy mówić o społeczeństwie wiedzy, postępu, społeczeństwie demokratycznym i obywatelskim, to miarą tego postępu nie może być tylko postęp sam w sobie i dotyczący tylko wybranych grup społecznych. Miarą szeroko rozumianego postępu i idei humanitaryzmu powinien być także stosunek społeczeństwa, a zwłaszcza ludzi młodych do poko-

lenia seniorów, a także jakość życia i miejsce najstarszej generacji w społeczeństwie.

3. Obszary dyskryminacji pokolenia 50+ – wyniki badań

Badanie zostało przeprowadzone w drugim kwartale 2006 r. wśród uczestników Uniwersytetu III wieku w Jastrzębiu Zdroju, mieście o charakterze górniczym. Uniwersytet III wieku funkcjonuje przy Uniwersytecie Śląskim od 2002 r., liczy 326 słuchaczy, w tym 279 kobiet i 47 mężczyzn. Najwięcej słuchaczy (212) posiada wykształcenie średnie, 32 ma wykształcenie wyższe, 56 osób – wykształcenie zawodowe i 25 osób podstawowe. Najmłodszy uczestnik ma 45 lat, zaś najstarszy 76 lat. W 90% słuchacze są na emeryturze lub rencie. Wśród najczęściej wykonywanych zawodów dominowały:

- pracownicy administracyjno-biurowi;
- pracownicy oświaty;
- pracownicy służby zdrowia;
- górniczy;

Tematyka zajęć dostosowana jest do potrzeb i zainteresowań, stąd też są to wykłady i zajęcia zarówno humanistyczne, z zakresu nauk ścisłych oraz lektoriaty. Uniwersytet współpracuje z lokalnymi organizacjami, a także z Uniwersytetami III wieku w Krakowie i Łodzi.

Celem przeprowadzonych badań było uzyskanie odpowiedzi na problem dyskryminacji osób starszych w społeczeństwie, w wybranych obszarach społecznych. Badanie miało charakter diagnostyczny i w zamierzeniu miało pogłębić dotychczas prowadzone badania w tym zakresie. Ze względu na nielosowy wybór respondentów badanie nie może stanowić charakteru reprezentatywnego.

Do respondentów została skierowana ankieta zawierająca w większości pytania zamknięte. Ankietę wypełniło 166 osób, spośród których 142 to kobiety i 24 mężczyźni. Najniższy wiek wśród osób badanych to 48 lat, najwyższy to 76 lat. Największą grupę stanowiły osoby w przedziale wieku 51-60 lat (84 osoby) i 61-70 lat (72 osoby). Powyżej 70 lat było 8 respondentów i 2 poniżej 50. roku życia. Respondenci charakteryzowali się znacząco wyższym niż przeciętnie w tej grupie wieku w stosunku do populacji w kraju wykształceniem, bowiem aż 98 osób posiadało wykształcenie średnie, 8 podstawowe, 39 zawodowe, 12 niepełne wyższe i 8 wyższe. Deklarowana sytuacja

materialna respondentów kształtuje się następująco: 4 osoby sytuacja materialna bardzo dobra, 59 osób dobra, 98 osób średnia, 5 osób określiło sytuację materialną jako złą i ani jeden respondent nie wskazał, że jego sytuacja materialna jest bardzo zła.

Respondenci mają pozytywne odczucia w stosunku do starości i zdecydowana większość uważa, że osoby starsze powinny być traktowane z szacunkiem (154), jednak uważają, że w naszym kraju starsze osoby nie są traktowane z należyтым szacunkiem (89) i są gorzej traktowane ze względu na wiek (92) (tab. 1).

Tab. 1 Odczucia społeczne osób starszych

Wyszczególnienie	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
Czy osoby starsze powinny być traktowane z szacunkiem?	154	-	12
Czy osoby starsze są w Polsce traktowane z szacunkiem?	25	89	52
Czy osoby starsze są w Polsce traktowane gorzej ze względu na wiek?	92	39	35

Źródło: badanie własne; N= 166

Respondenci wśród najczęstszych powodów gorszego traktowania wymieniają lekceważenie (99), obojętność (89), wykorzystywanie materialne (45), wyśmiewanie, żarty (38). Natomiast wśród obszarów społecznych gdzie są najczęściej gorzej traktowani, wymieniają urzędy (65), środki komunikacji publicznej (58), opieka medyczna (55), ulica (47), sąsiedztwo (26) i rodzina (21). Tylko 18 osób uważa, że nie spotkało się z gorszym traktowaniem. Wśród powodów gorszego traktowania respondenci wymieniają: zwalnianie z pracy, brak cierpliwości przy załatwianiu spraw, zwłaszcza urzędowych, oszukiwanie ze względu na słabą orientację w jakiej dziedzinie. Podkreślić należy, że wśród respondentów było kilka odpowiedzi, gdzie zostało podkreślone, że są „lepiej traktowani” w rodzinie ze względu na wysoką emeryturę, z czego zdają sobie sprawę, i zaliczyli to do negatywnej kategorii (tab. 2).

Większość osób starszych nie doświadczyła przemocy fizycznej (141 osób), natomiast wśród tych, którzy twierdzą, że byli ofiarami przemocy (25 osób), wymienia się próby wyrwania torebki na ulicy, uderzenie w głowę, popychanie, próby pobicia, a także kilka osób w tej kategorii wymieniło oszustwa przez telefon.

Tab. 2. Najczęstsze powody i obszary gorszego traktowania osób starszych

Powody gorszego traktowania	
Wyśmiewanie/żarty	38
Obojętność	89
Lekceważenie	99
Wykorzystywanie materialne	45
Zastraszanie/groźby	15
Inne	4
Nie spotkałem/am się z gorszym traktowaniem	18
Obszary gorszego traktowania	
Opieka medyczna/służba zdrowia	55
Urzędy	65
Sklepy	18
Ulica	47
Środki komunikacji publicznej	58
Sąsiedztwo	26
Rodzina	21
Inne	5
Nie spotkałem/am się z gorszym traktowaniem	18

Źródło: Badanie własne; N nie równa się 166, bowiem respondenci mieli możliwość do trzech wskazań

Osoby starsze w zdecydowanej większości czują się potrzebne, w zarówno w rodzinie jak i w społeczeństwie, przy czym rodzina w większym stopniu jest deklarowana niż społeczeństwo (tab. 3).

Tab. 3. Odczucia osób starszy w stosunku do społeczeństwa i rodziny

Wyszczególnienie	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
Czy czuje się Pan/Pani potrzebny/a w społeczeństwie?	110	15	41
Czy czuje się Pan/Pani potrzebny/a w rodzinie?	144	10	12

Źródło: Badanie własne; N=166

Wydaje się, że stosunkowo dużo respondentów (41) nie do końca widzi swoje miejsce w społeczeństwie, mniej, bo 12 na 166 badanych ma podobne odczucia w stosunku do rodziny, a 10 z badanych respondentów czuje się tam niepotrzebnych.

4. Podsumowanie

Badania dotyczące starości wydają się bardzo istotne zwłaszcza wobec zachodzących współcześnie zmian demograficznych, ale także kulturowych i gospodarczych. Podkreślić należy, że zjawisko starzenia się społeczeństw dotyczy i dotyczyć będzie coraz większej

liczby państw na świecie, zwłaszcza rozwiniętych. Dotyczy to także Polski, chociaż jest to problem za mało rozpoznawalny i uświadamiany społecznie, dlatego ważne jest zidentyfikowanie głównych obszarów dyskryminacji z uwzględnieniem występującego zróżnicowania regionalnego.

Prezentowane badanie nie ma charakteru reprezentatywnego, celowo zostało przeprowadzone wśród uczestników uniwersytetu III wieku, czyli osób, które prowadzą aktywny tryb życia i w pewnych obszarach realizują i zaspokajają swoje potrzeby. Ich odczucia społeczne i postrzeganie starości jest w dużej części odzwierciedleniem badań w tym zakresie prowadzonych w Polsce. Większość z nich uważa, że w naszym kraju osoby starsze nie są traktowane z należyтым szacunkiem i są gorzej traktowane z powodu wieku. Do najczęstszych powodów zaliczają lekceważenie, wyśmiewanie, żarty, obojętność. Czują się dyskryminowani najczęściej w takich obszarach jak służba zdrowia, urzędy, sklepy, środki komunikacji publicznej. Do obszarów dyskryminacji respondenci zaliczyli również najbliższe sąsiedztwo i rodzinę. Podkreślają wykorzystywanie materialne i „lepsze” traktowanie z powodu wysokiej emerytury. Respondenci najczęściej spotkali się z przemocą w najbliższym sąsiedztwie i na ulicy. Większość badanych czuje się potrzebna zarówno w rodzinie jak i w społeczeństwie, jednak wśród respondentów są osoby niezdecydowane, jak i takie, które mają odczucia negatywne.

Wobec postępującego procesu starzenia się społeczeństw, a także nasilającej się dyskryminacji wobec osób starszych, wydaje się, że najwyższa pora na zainicjowanie szeregu debat dotyczących starości. W Polsce, jeśli już mówi się o osobach starszych, to najczęściej o ich aktualnych potrzebach czy też o zaspokajaniu poziomu bezpieczeństwa socjalnego. Najczęściej także ta grupa społeczna staje się kartą przetargową ugrupowań politycznych w kolejnych wyborach parlamentarnych czy też samorządowych. Tymczasem, zarówno odczucia osób starszych, jak i stosunek społeczeństwa do nich wynika z negatywnych stereotypów na temat starości oraz z braku wiedzy na ten temat. O starości się nie mówi, albo mówi się bardzo mało. Tak prowadzona polityka w stosunku do seniorów będzie pogłębiała i nasilała problemy w stosunku do tej grupy społecznej. Będzie w konsekwencji prowadziła do izolacji i marginalizacji osób starszych. Im bardziej starość w społeczeństwie będzie wyizolowana i zepchnięta na margines, tym większe będzie obciążenie dla całego społeczeństwa.

Oprócz skutków ekonomicznych na pierwszym miejscu należy jednak zawsze pamiętać o idei humanitaryzmu, solidarności pokoleniowej, która powinna zajmować naczelne miejsce w społeczeństwie uczącym się, w społeczeństwie wiedzy.

Literatura

Raport o Rozwoju Społecznym, Polska 1999, Ku godnej aktywnej starości, 1999, UNDP, CASE, Warszawa, 48 s.
Niklewicz K., *Dziadkowie i babcie ratunkiem dla Europy?*, „Gazeta Wyborcza”, 28.07.2005
www.50naPlus.info